

Si t'ataquen com a jueu, t'has de defensar com a jueu?

Laura Llevadot

En un dels darrers films de Kaurismaki, *A l'altra banda de l'esperança* (2017), assistim a un diàleg entre dos refugiats que passen els seus dies en un centre de detenció d'immigrants a Helsinki esperant que els arribi la resolució de la seva ciutadania. Un d'ells li diu a l'altre: «Aquí no faig feliç ningú». La simplicitat de l'enunciat ens colpeja com un mirall, ens retorna de cop a l'estupidesa i a l'egoisme de la posició en la que restem aquells que no hem hagut d'abandonar la casa. L'immigrant no diu pas que en aquell espai de l'espera infinita no es realitza, no té objectius, no treballa ni prospera —com diríem els que romanem al lloc d'on som—, ens diu només que no *fa* feliç, que a Síria, com a poc, tenia una dona, uns fills, uns amics, a qui mirava de fer feliços, i que allà no hi ha res, hi ha el no-res de l'espera sense esperança. Potser cal haver estat immigrant alguna vegada per saber el que se sent quan s'està a l'aguait de ser acceptat només per viure, quan no es parla la llengua d'aquells que decidiran sobre el teu dret a sobreviure sense ni tan sols poder fer

feliç ningú, quan s'està desproveït de tot dret, de tota protecció legal, i aquesta s'anhela com una gràcia que depèn d'una maquinària institucional, econòmica i legal del tot arbitrària. Alguns obtindran dret de ciutadania, d'altres no. Tant en un cas com en l'altre, la vida ja aturada no té forces per fer feliç. Això és allò que esborrem cada cop que reduïm la qüestió de la immigració a un problema de xifres i quotes: l'experiència de la fragilitat que el cinema i la filosofia, a voltes, s'entesten en palesar.

D'aquesta fragilitat humiliant que acompanya sempre a l'apàtrida, al refugiat, a l'immigrant, en parla també l'Arendt als seus *Escrits jueus*, i és per això que avui, més que mai, ens cal llegir-la. En la seva escriptura, que brolla de l'experiència i d'una intel·ligència que es revolta contra el seu ús merament teòric, una escriptura que vol fer-se càrrec d'allò viscut, que vol comprendre —tal i com la Fina Birulés, lectora excepcional d'aquesta pensadora alemanya i jueva, ens dona a veure—, s'il·lumina la nostra condició vulnerable. La singularitat hebrea n'ha estat sempre al cas, d'aquesta fragilitat constitutiva. A diferència d'altres apàtrides que s'han vist empesos per la guerra o la pobresa a abandonar casa seva, els jueus, de casa, no n'han tingut mai. Paul Celan ens ho recorda a la seva *Conversa de la muntanya*: «Doncs el jueu, tu ho saps, què té ell que li pertanyi i no sigui prestat, pres en préstec i no

retornat?». No només l'absència de terra sinó també de llengua, obligats tothora a parlar la llengua de l'altre i a preservar l'hebreu en l'àmbit d'allò sagrat, aquells qui «parlen amb Déu en una llengua diferent a la que empren amb el seu germà», com deia Rosenzweig, saben bé d'aquesta condició vulnerable.

Però els escrits de la Hannah Arendt no es limiten a constatar allò que els jueus han sabut d'antuvi i que el nazisme no va fer més que extremar fins a la seva forma més aberrant, la de la *solució final*. La seva lucidesa consisteix en mostrar que no és pas la condició vulnerable la que genera aquesta violència, sinó la forma mateixa de l'estat nació. Per bé que molts jueus, com ella mateixa, varen saber esdevenir assimilats alemanys fins a oblidar el seu origen apàtrida, l'estat s'acabaria encarregant de mostrar de la manera més cruel i brutal que d'assimilat, o d'integrat —diríem avui—, no n'ets mai prou. Les naturalitzacions d'ahir poden esdevenir reversibles l'endemà, els drets de ciutadania i amb ells la protecció legal que creiem natural i inalterable, poden esfondrar-se en qualsevol moment. N'hi ha prou amb un canvi de govern, amb la pujada a les urnes d'una o altre ideologia. Arendt constata en els seus escrits que no hi ha ni una sola nació europea que no hagi desposseït alguna vegada de la seva ciutadania una part dels seus ciutadans. L'estat nació es reserva sempre el dret d'expulsar del seu si

allò que abans ha cobejat. És el que Agamben, a qui hem dedicat també un dels llibres d'aquesta col·lecció (Vall Boix, 2018), desenvolupa en la seva crítica a la sobirania. Al cinisme de la *Realpolitik* que redueix a mera problemàtica quantitativa la qüestió de la immigració, Arendt hi oposa la voluntat de comprendre, de fer comprendre que la ciutadania, vinculada a l'estructura mateixa de l'estat nació, és l'espasa de Dàmocles que volteja perennement la fragilitat dels ciutadans i la provoca, que és mitjançant el dret a la ciutadania que la por s'instal·la en el nostres cossos, i que un cos assetjat per la por no podrà mai fer felicitat ningú.

Fou la seva condició de jueva exiliada, per haver pogut escapar de l'infern de la Xoà, la que va despertar Arendt del somni de l'assimilació. Expulsaren als jueus d'Alemanya pel fet de ser jueus, com avui expulsen als immigrants pel sol fet de ser-ho. El judaisme va servir a Arendt per entendre la condició de fragilitat universal de tot exiliat, i tanmateix ens diu —tal i com recorda la Fina Birulés en aquest text serè i precís— que «si t'ataquen com a jueu, t'has de defensar com a jueu». És en aquest punt que voldria introduir una interrogació i assenyalar potser una altra deriva possible. Si t'ataquen com a dona, t'has de defensar com a dona? Si t'ataquen com a negre, és com a negre que t'has de defensar? Si t'expulsen com a immigrant,

o t'insulten com a lesbiana, gai o trans, és com a tal que has de defensar-te? En un bell text de la psicoanalista Estela Paskvan, que analitza la novel·la de Soazig Aaron, *El no de Klara*, ens ofereix un contraexemple. Després d'haver passat per la deportació i el camp de concentració, Klara renega de la seva condició de jueva: «Per què hauria jo de respondre dels meus ancestres fins la centèsima generació; i què té d'especial la religió jueva? Aquelles velles llunes són tan interessants com qualsevol mitologia, ni més ni menys. Si vols que et digui el que penso, Hitler va donar als jueus una empenta perquè segueixin essent jueus o tornin a ser-ho, i retornar al si del judaisme és guardar fidelitat a aquest caporal lamentable».¹ De la mateixa manera que es nega a reconèixer-se com a jueva perquè és aquesta la identitat que li ha assignat l'enemic, Klara no tornarà mai més a parlar la llengua alemanya ni a portar el cabell llarg. Les llargues melenes de les noies bufones li recordaran per sempre més aquella jove alemanya rossa i esplèndida, una nazi cabrona, que la vigilà al *Lager*. Tot i ser la seva llengua materna, ja no parlarà mai més alemany per por que un dia aquesta llengua li bordi a la cara. Tot el contrari de la posició afirmativa d'Arendt que, com Birulés reme-

1. Paskvan, E. (2005). «Cuando la ficción testimonia», *Deber de memoria*, Ed. Grama, Buenos Aires, p. 78.

mora en aquest llibre, dirà que de la Xoà resta encara la llengua materna amb la que pensa.

El *no* de Klara s'oposa així al *sí* d'Arendt. El *sí* a la condició jueva, a la llengua materna, a l'autodefensa des de la posició assignada per l'altre quan t'ataca. Hannah Arendt prové d'una tradició moderna que encara li fa pensar la política en termes d'acció, de visibilitat, de món comú. Podríem dir que Arendt, a diferència dels altres autors de la col·lecció, encara creu en la política com a espai de resistència al totalitarisme. Però alhora, les seves reflexions entorn dels refugiats, els apàtrides, la seva crítica dels l'estat nació, és la que obrirà les vies a autors com Lefort, Abensour o Agamben, tots ells pensadors postfundacionals que no haguessin pogut desenvolupar el seu trajecte sense aquesta pensadora d'excepció que testimonià les pitjors conseqüències pràctiques de la nostra elevada tradició metafísica. El *sí* d'Arendt ens planteja que de tot això que ha estat la política i les identitats culturals, religioses o lingüístiques, hi ha quelcom a preservar. El *no* de Klara, des del dolor i la ràbia, ens insta a rebutjar qualsevol signe d'identitat que hi provingui. Potser és aquesta defensa del judaisme del jueu atacat la que ha permès que l'Estat d'Israel repliqués el terror del que fugia, potser tot estat nació exerceix el seu dret a l'expulsió i a la violència en nom d'aquestes identitats fictivals «tan interessants com qualsevol mitolo-

gia, ni més ni menys». Paga la pena pensar, a partir dels camins que ens obra Arendt i guiats per la mà experta de Fina Birulés, els nostres *sís* i els nostres *nos*. No és pas com a siri que es defensa l'immigrant de Kaurismaki, ni molt menys com a ciutadà del món. És des de la condició vulnerable, des de la incapacitat per fer feliç l'altre, que Kaurismaki enceta, com diu Galende,² la possibilitat del comunisme de l'home sol, de qui només té en comú amb els altres la seva mirada dirigida al cel blau. Al capdavant, era això el que «tenia d'especial» el judaisme, haver-se sabut sempre sense terra ni llengua, apàtrida arreu del món. És des d'aquesta vulnerabilitat estructural que Arendt va poder copsar com a jueva exiliada, però que va descobrir en tota relació entre l'immigrant i l'estat que l'acull o l'expulsa, que fa ambdues coses per torn, que podem pensar allò polític des d'un altre lloc. El lloc d'un home que mira el cel, que és siri i no, jueu i no, dona i no, negre i no, lesbiana i no... i que voldria no-més que el deixessin poder fer feliç algú.

2. Galende, F. (2016). *El comunismo del hombre solo. Un ensayo sobre Aki Kaurismaki*, Catálogo libros, Viña del Mar.